

DEVLETİN BEKASI UĞRUNA

Bedri GENCER, 11 Haziran Cuma

<https://m.star.com.tr/acik-gorus/devletin-bekasi-ugruna-haber-1634846/?s=08>

Tanzimat'ın sembol şahsiyetlerinden Fuad Paşa'nın en kuvvetli devletin kim olduğunu tartışan Avrupalı diplomatlara, 'Elbette en kuvvetli devlet bizim devlettir. Zira üç asırdır siz dışarıdan, biz içeriden yıkmaya çalıştığımız halde bir türlü yıkmayı başaramadık, hâlâ ayakta' dediği rivayet edilir. Hakikaten dünyada metrekaresine en çok hainin düştüğü bu kadar hassas bir coğrafyada başka bir devlet çoktan yıkılırdı.

"Devletin bekası", Türk siyasî kültürünün ana değeri sayılabilirse de birçok deyim ve kavram gibi, derin tarihî mânâsı bilinmeden kullanılan yuvarlak bir söz haline gelmiştir. Bu yazıda maksadımız, "devletin bekası" anlayışının derin tarihî mânâsını ve günümüze uzanan sürekliliğini tespit etmektir.

Bir insan topluluğunun varlığı düzene, düzen ise "din ü devlet" olarak manevî ve maddî iki unsura bağlıdır. "Din ve devlet" in kadim Türklerdeki karşılığı, "töre ve il" dir. "İl töresi" tabirinin Arapça karşılığı "sünnetü'l-beled" dir (ülkenin sünneti). Buna göre 'devlet', geniş mânâda 'ülke', dar mânâda toprağı ülke kılan 'siyasî teşkilat' demektir. Din ve devlet (töre ve il) ile bir topluluk, varlığını sürdüreceğı bir düzen kurar; ancak bunların önceliğı, toplulukların içtimaî tecrübesine göre değışir. Genel bir ayırımla göçebe veya yarı-göçebe topluluklarda, teritoryal, emperyal olmayan devletlerde din, devlete (töre, ile), yerleşik topluluklarda, teritoryal, emperyal devletlerde ise tersine devlet, dine (il, töreye) öncelik taşır.

İl gider, töre kalır

Kadim Türklerdeki "İlden geçilir, töreden geçilmez; İl gider, töre kalır" düsturu, aynı zamanda Yahudilerin binlerce yıldır devlet olmadan şeriat ile hayatta kalmalarının sırrını da açıklar.

Kadim dünyada bilhassa İran ve Roma gibi imparatorluklarda devlet, dine (il, töreye) öncelik taşır. Dinin veya devletin önceliğı, atf edilen kudsiyetten kaynaklanır. Bu pagan imparatorluklarda din, devlette tecessüm etmiş, dinin kudsiyeti devletin ebediyetine dönüşmüştür. Göktürk Kitabeleri'nde geçen "bengü il" (ebedî ülke) tabiri, İran ve Çin'de olduğu gibi mukaddes, ebedî devletten çok Roma gibi şehirler için kullanılan kızıl elmayı, ütopyayı, fetih idealini simgeler. Kadim Orta Asya'da dini devletten (töreyi ilden) önde tutan Türkler de emperyal siyasetin

yörüngesine girmekle din ile devlet arasındaki bu öncelik sırasını tersine çevirmişlerdir. Sâsânî devlet geleneğinden etkilenen Abbasî ve Bizans İmparatorluklarını fetihle İran ve Roma'daki gibi Büyük Selçuklular ve Osmanlılarda da devlet, dine öncelik kazanmıştır. Shmuel Eisenstadt'ın (1963: 10–11) kavramsallaştırmasına göre Mısır ve Sâsânî gibi patrimonyal imparatorluklardan ve Japonya gibi feodal rejimlerden farklı olarak Roma, Bizans, Osmanlı gibi devletler, birer "merkezîleşmiş tarihî bürokratik imparatorluk" idiler.

1982 Anayasasının Başlangıç kısmında yer alan "Ebedî Türk vatan ve milletinin bütünlüğüne ve kutsal Türk devletinin varlığına karşı" ibaresi, 1995 yılında yapılan değişiklikle "yüce Türk devletinin" olarak değiştirilmişti. Peyami Safa'ya göre, daha çok akılcı Greko-Romen geleneğiyle birleşen İslâm'da olmayan bu ilahî devlet fikri, İslâm-Osmanlı dünyasına eski İran'ın mirasıdır. Ancak devletin ebediyeti telakkisi açısından Roma (Batı, Bizans, Rusya) ile İran gibi pagan imparatorluklar ile Müslüman bir imparatorluk olarak Osmanlı arasında kritik bir farklılık vardı.

Pagan imparatorluklar, dini devlete katarak bir kudret medeniyetine dönüştürmüşlerdi. Devlet dinine dayalı mukaddes devlet anlayışına sahip pagan imparatorluklarda din, devlete, hâlbuki Osmanlı'da devlet, dine uymak zorundaydı. I. Mahmud'un reîsülküttâblarından biri, Fransız elçisi Marquis de Villeneuve'e Türk hükümetinin karakteri hakkında şöyle demişti: "Bizim hükümetimiz, zannettiğinizden daha cumhuriyetçidir. St. Petersburg ve Viyana'da işler hakkında karar, hiç kimseye hesap vermeye mecbur olmayan bir veya iki insan tarafından ittihaz edilir. Bizde ise bilakis, padişah ne kadar müstebid olursa olsun, şeyhülislam ve ulemanın fikri olmadan bir sulh muahedesine muvafakat edemez" (Tanzimat I 1940: 17–18).

Necat kaygısı

Devlet telakkisi açısından pagan imparatorluklar ile Müslüman imparatorluk arasındaki bu farklılık, dört sonuç doğurdu.

Birincisi, devletin hanedanın ortak malı (şirket-i saltanat) sayıldığı ülüş (pay), taksim sistemine dayalı kadim Türk geleneği, hâkimiyetin bölünmezliği (vahdet-i imamet), otoritenin mutlakiyeti ilkesinin esas alındığı İslâm siyasî geleneğine aykırıydı. Osmanlıların "Devlet-i 'Aliyye" adıyla devlet hâkimiyetine vurgusu, bu bakımdan şeriata ve hikmete dönüştü. Ancak devletin bekası uğruna kardeş katlinden evlat katline kadar varan fedakârlık anlayışının benimsenmesi, İslâmî imametın vahdeti anlayışından devletin bekası anlayışına kayıldığını gösteriyordu. İkincisi, Osmanlı için devletin dine takdimi, pagan imparatorluklardaki gibi devletin dinle takdisi demek değildi. Osmanlı, emperyal rejime geçişle kadim "din ü devlet" ikizli-

ğini "dinin hıfzıyla devletin bekası" formülüne dönüştürdü. Buna göre din, zaten ilahî koruma altındaydı; hanedanın misyonu, dinin ve ümmetin bekası için kudretli bir devlete sahip olma-
tı. Bu, en net olarak askerî "şeriat elden gidiyor" ile mîrî "devlet elden gidiyor" söylemleri
arasındaki farkta görülebilirdi.

'Devlet elden gidiyor'

Yeniçeriler, muhalefet için "şeriat elden gidiyor" sloganını kullanıyorlar, güya şeriatın daha
iyi icrasını istedikleri için kazan kaldırıyorlardı. Yani aslında ilahî koruma altındaki şeriatın
mutlak olarak elden gittiği yoktu; güya problem, onun devlette icra kusuru idi. Ancak III. Se-
lim, hakikaten "devlet elden gidiyor, hep birlikte batacağız" endişesiyle feryat ediyordu:
"Maazallâhi Teâlâ devlete tezelzül gelse yalnız bana râci' olmayıp cümlenize âid olur (...) Siz
bana beyân edin Allah aşkına, devlet elden gidiyor, sonra fayda vermez. Ben bildiğimi size
beyan eyledim. Siz de devlette hisse-mendsiniz."

Üçüncüsü, din-devlet münasebetine dair anlayış açısından pagan imparatorluklar ile Osmanlı
arasındaki bu farklılığın zamanla bir güç tefavütüne yol açması kaçınılmazdı. Bu güç tefavü-
tünde hem devlet anlayışlarının ihtilafı, hem Batı-Doğu münasebetlerinin seyri rol oynadı.
Osmanlı, Batı'ya doğru kararlı tarihî yürüyüşünü sürdürürken asıl tehdit arkasından, kuzeydo-
ğudan, Haçlı âleminin Osmanlı'ya karşı tabir caizse sopa olarak kullandığı İran ile Rusya'dan
geldi.

Selahaddin Eyyûbî komutasındaki İslâm ordusunun 4 Temmuz 1187'de Hittin zaferinin ardın-
dan 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü yeniden alması, Hıristiyanlık âlemini derinden sarsarak ideal
değişikliğine sevk etti. Hıristiyan âlemin Kudüs'ü geri alma ümidi zayıfladıkça İslâm'ı Batı'-
dan atma azmi güçlendi. Zamanla Avrupa'dan Müslümanların atılması misyonu Rusya'ya,
İslâm'ın atılması misyonu İngiltere'ye verildi. Avrupa'nın gayesi, 'barbarı barbara kırdırma'
taktiğiyle asırlardır hakkından gelemediği Türkleri Rusya yardımıyla Avrupa'dan atmak, Rus-
ya'nın gayesi ise 'Petro sayesinde medenîleşme yoluna girmiş Hıristiyan barbar' olarak Avru-
pa'da Türklerin yerini almaktı. Rusya, adeta "Onların yerine bizi aranızda alın" dercesine Müs-
lümanları (Osmanlı'yı) Avrupa'dan atmaya talip oldu.

Kötülüğün sembolü

Avrupa'nın kapitalizmle doğan kirlî Machtpolitik (güç politikasını) öğrenen Rusya, savaş
cephelerinde Osmanlı'yı yenmekle kalmadı, içeriden en kirlî yollarla düzenini bozmaya, re-
form teşebbüslerini kırmaya yöneldi. Bu yüzden Nizâm-ı Cedîd Defterdarı Mehmed Emîn

Behic Efendi'nin "cemî-i milel-i Efrenciyye'nin erzeli olan Moskov tâ'ifesi" (Bütün Frenk milletlerin en rezili olan Moskof taifesi) diye ifade ettiği gibi, "Moskof, Rus" kelimeleri, Türklerin şuuraltında kalışlığın, kötülüğün sembolü oldu. Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesinde kullandığı, Rûs ile kafiyeli menhûs kelimesinden oluşan "Rûs-ı menhûs" (uğursuz Rus) tabiri, Rusya'nın Türklerin tarihî yürüyüşünü durduran, tökezleten, talihini ters döndüren Deccal gibi uğursuz bir varlık olarak görüldüğünü ifade eder. Buna göre tarihimiz iki ana devreye ayrılabilir:

Tedbir Siyaseti: (1299-1774) (Halkın)

Tehdit Siyaseti: (1774-2021) (Rusya ve İngiltere'ye karşı)

Dolayısıyla bugüne kadar "Batı'ya karşı Batı için" sözüyle bilinen misilleme mantığına dayandırılan Osmanlı modernleşmesi, aslında "Rusya'ya karşı Batı için" mantığına dayanıyordu.

Dördüncüsü, Rus tehdidinin artışıyla devletin bekasının mânâsı değişti. Beka kelimesinin iki mânâsı vardı: 1. Ebediyet (eternity), 2. Necat (kurtuluş, hayatta kalma, survival). Pagan imparatorluklar için devletin bekası, fazilet olarak ebediyet, Osmanlı için adalet olarak necat demektir. Osmanlı tarihinde Namık Kemal'in "necat-ı devlet" ile "beka-yı mülk" tabirlerini birlikte kullanması bunun göstergesiydi. Bu yüzden "devlet elden gidiyor" diye feryat eden III. Selim'den itibaren bütün modernleşme hareketlerinin gayesi, "beka-yı devlet" (devletin bekası) mânâsında "necât-ı devlet" (devletin kurtuluşu) olmuştur.

Osmanlı tarihinde beka kelimesinin ebediyet ile necat mânâlarının öne çıkışı, en net olarak resmî devlet tavsiflerinde görülebilirdi. Rusya ile Küçük Kaynarca Muahedesi'nin imzalandığı 1774'ten sonra, Osmanlı klasik devrinde kullanılan Devlet-i 'Aliyye tabiri yanında Devlet-i Muhammediyye tabiri ortaya çıktı. Asıl bâkî olan, ilahî hıfz altındaki dindi; dolayısıyla Osmanlı padişahları, Devlet-i Muhammediyye tabiriyle devletin bekasını dinin bekasına bağlamak istemişlerdi.

Mutlak kudret

Buna bağlı olarak Osmanlı'da devlet kaygısı, iç-dış politika ayırımına göre kudret-beka olarak değişti; iç politikada merkez-çevre ayırımına göre devletin mutlak kudreti sürdürülürken dış politikada devletin bekası kaygısı ağır bastı. Merkez-çevre ayırımına göre iç politikada devletin kudreti, merkezin kontrol ve tayin kudreti demektir. Eski Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın, "Bu memlekete komünizm gelecekse, onu da biz getiririz" sözü, bir esprinin ötesinde, bu kadim Osmanlı siyasî "mutlak irade, kontrol ve inisiyatif bizdedir" anlayışının ifadesiydi. Dış

politikada ise Osmanlı devletinin azalan kudreti, artan aczine bağılı olarak verdiği beka mücadelesi kızıştı; daha ziyade, ciddî başarı gösterdiği uluslararası meşrûiyet ve denge siyasetiyle varlığını koruma tutumuna yöneldi.

Tarihte Osmanlı-Türkiye'nin bekasına dört ana tehdit sayabiliriz:

1. Timur tehlikesi: 1402 yılında Ankara'da Yıldırım Beyazıt'ın Moğol hükümdarı Timur tarafından yenilmesi, genç Osmanlı devletini uçurumun eşiğine getirmişti.

2. Mehmed Ali tehlikesi: İbrahim Paşa kuvvetlerinin 2 Şubat 1833'te Kütahya'ya ulaşması üzerine II. Mahmud, Rus kara birliklerini İstanbul'a davet etmek zorunda kaldı.

3. Vatan tehlikesi: Millî Mücadele'de vatanın kurtarılması

4. FETÖ tehlikesi: 15 Temmuz 2016'da FETÖ darbesiyle Türkiye'nin düşmekten kurtulması.

Bu tehditler, "Tehdit Siyaseti: (1774-2021)" ayırımımızdan da anlaşılacağı gibi, Osmanlı'dan Türkiye'ye tehdit ve beka idrakinin sürekliliğini gösteriyordu. Türkiye'yi tehdit eden tarihî düşmanları değişmediği gibi, emperyal devletler çağından ulusal devletler çağına geçişle güç tefavütü Türkiye'nin aleyhine daha da arttı. Osmanlı'nın ezeli düşmanları olan İran ile Rusya, dini devlete katarak rejimleri aşan, emperyal devletler çağından ulusal devletler çağına uzanan, tarihî sürekliliği sahip bir kudret medeniyetine dönüştürmüşlerdi. Osmanlı, hak dine mensubiyetin verdiği idealizmle böyle bir amoral teşebbüsten uzak durmuşken, Türkiye, hilafetle birlikte dinin manevî gücünü de yitirmişti. Bununla birlikte ulusal devletler çağında İran ile Rusya gibi imparatorluklara nisbetle gücü daha da azalan Türkiye, ümidini gene tarihten gelen "dinin hıfzıyla devletin bekası" formülünde buldu. Ümit olmadan beka mücadelesi olmazdı; devletin bekası, ülkenin, milletin bekası demektir. Türkiye, gizli veya açık ümit sebepleriyle beka mücadelesinden kesilmiyordu. Türkiye'nin bekası için ümit veren, ikisi manevî, ikisi maddî dört sebep sayabiliriz:

1. Kader-i ilâhî: Allah'ın mutlak ilim ve kudretine bağılı iradesi olmadan yaprak kımıldamaz. Ahmed Amiş Efendi, "Olan olmuştur, olacak olan da olmuştur" der. Kur'ân-ı Kerim'de geleceğe yönelik bazı hadiselerin "tahakkuk-ı vukû'una binâen" "olacak yerine oldu" şeklinde mazi kipiyle ifadesiyle bu söz açıklığa kavuşur. Hüseyin el-Cisr, Risâle-i Hamîdiye'de "Binaenaleyh tahakkuk-ı vukû'una binâen istikbalden hal siygasıyla ve hatta mazi siygasıyla tabir şayi olmakla mezkûr ibarenin bu kabilden kabul edilmesi icap eder" der.

2. Himmet-i ical: Toprağın altındakilerin beka müjdesiyle himmeti ve duası. Gene Ahmed Amiş Efendi, İbnü'l-'Arabî'den ilhamla şu gaybî haberi verir: "Türk devleti, ilâ yevmi'l-kıyâme bâkî kalır, payidar olur. Fakat şekl-i idaresi şekilden şekle tahavvül eder."

3. Kader-i belde: Coğrafyanın kaderi, vatanın paylaşılabilirliği. Denebilir ki Haremeyn-i Şerifeyn (Mekke, Medine) dışında Kudüs, dinî, İstanbul ise medeniyet açısından kırmızı elma olarak dünyanın gözünü diktiği iki ana şehirdir. IV. Haçlı Seferi'nin hedefi Mısır'dan sonra Kudüs'ü ele geçirmektir. Fakat Venedik Dükü Enrico Dandolo sayesinde yolda değişen seferin hedefi, Mısır yerine Bizans oldu; Haçlı ordusu, İstanbul'u ele geçirerek yağmaladı ve 1204'te Latin İmparatorluğu'nu (1204–1261) kurdu. Şark Meselesi'nin asırlarca sürmesinin sebebi, Avrupa devletlerinin İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının paylaşılmasında bir türlü anlaşmaya varamamalarıydı.

Napoléon, 25 Haziran 1807'de Tilsit Muahedesi'nin imzası esnasında Rusya Çarı I. Alexander'a "Artık Türklerin Avrupa'da varlığına daha fazla katlanmak imkânsız hâlâ gelmiştir. Onları Asya'ya kovmakta serbestsin. Ancak sadece benim İstanbul'un herhangi bir Avrupa gücünün eline geçmemesine bel bağladığıma dikkat et" diyordu. Bu vatanın paylaşılabilirliği, iki açıdan Türkiye'nin bekasında avantaj sağlayan bir sebep olmuştur. Birincisi, bu paylaşılabilirlikten dolayı Batı'nın Osmanlı-Türkiye'yi parçalamak yerine "ne öldürmek, ne güldürmek" siyasetine kayması, ikincisi, Türk devlet adamlarının bu coğrafi avantajı, rakip devletler arasında "böl ve yönet" ve denge diplomasisiyle daha büyük bir avantaja dönüştürmesi.

4. Beka-yı devlet: Uğruna kardeş katlinden evlat katline kadar varan her türlü fedakârlığın gösterildiği devletin bekası kaygısı. Devletin bekası uğruna kardeş katli anlaşılabilir ama evlat katli anlaşılabilir. Böyle bir hükümdarın devleti, beka uğruna Mehmed Ali tehlikesine karşı II. Mahmud'un Rus ordusunu İstanbul'a daveti gibi en akıl almaz şeyleri, her şeyi yapabilir. Nitekim bugün de bürokratlar arasında "Devlet, bekası uğruna akla hayale gelmeyecek şeyler yapabilir" yorumları yapılır.

Tanzimat'ın sembol şahsiyetlerinden Fuad Paşa'nın en kuvvetli devletin kim olduğunu tartışan Avrupalı diplomatlara, "Elbette en kuvvetli devlet bizim devlettir. Zira üç asırdır siz dışarıdan, biz içeriden yıkmaya çalıştığımız halde bir türlü yıkmayı başaramadık, hâlâ ayakta" dediği rivayet edilir. Hakikaten dünyada metrekalesine en çok hainin düştüğü bu kadar hassas bir coğrafyada başka bir devlet çoktan yıkılırdı; Türkiye, bu beka sebepleriyle ayakta kalabilmiştir. Devletin bekası anlayışının üç önemli sonucunu ayırt edebiliriz.

1. Türkiye'de Osmanlı'dan günümüze süren hükümetler-üstü bir devlet aklı vardır. Devletin bekasını gaye edinmiş "derin devlet" de denen bu devlet aklı, görünür-formel ve görünmez-enformel boyutlara sahiptir. XV. asır ortalarından XVII. asrın yarısına kadar en yüksek karar organı olarak işleyen Dîvân-ı Hümâyun ile Millî Güvenlik Kurulu, devlet aklının görünür-formel, 1851-1862 yıllarında akademik bir heyet olarak faaliyet gösteren Encümen-i Dâniş'in günümüzde "devlet aklını temsil eden âkıl adamlar heyeti" olarak faaliyet gösteren devamı, görünmez-enformel boyutunu temsil eder. Siyasî dilde "devlet kararı, projesi" ile "hükümet kararı, projesi" tabirleri arasında gözetilen nüans da devlet aklını ifade eder. Kanal İstanbul'un "hükümet projesi" değil, "devlet projesi" olduğunun vurgulanması, buna misaldir.

2. Nevzat Tandoğan'ın, "Bu memlekete komünizm gelecekse, onu da biz getiririz" sözüyle ifade ettiği devletin kudreti ve kontrolüne aşırı güvenden kaynaklanan rehavet hissi, beka riskine yol açar. Bu rehavetin riski, en açık FETÖ tehlikesinde görüldü. Rehavetten kaynaklanan helak tehlikesinin son anda devletin güçlü beka refleksinin harekete geçmesiyle bertaraf edilmesi, şu misalle anlatılabilir: Uçuruma uçmasına kesin gözüyle bakılan yıldırım gibi giden bir arabanın son anda uçurumun tam kıyısında zıncı diye durması.

3. Kadim "din ü devlet" formülüne rağmen, sayılan sebeplerle devletin dine takdiminin sonucu olarak devletin kırmızı çizgisi, dine dokunmak değil, devlete dokunmaktır. Osmanlı'da dinin, şeriatın elden gitmesi, mutlak değil, icra derecesiyle ilgili izafi bir şeydi; ancak III. Selim'in kaygılandığı gibi devlet, hakikaten elden gidebilirdi. Devletin bekası kaygısının dinin bekası kaygısına takaddümünden dolayı gerek FETÖ gibi örgütler, gerek devlet görevlileri, ancak devlete dokunduklarında tasfiye edilirdi. Yakın tarihte devlete dokundukları için süreleri dolmadan görevlerinden alınan başbakanlar ve başkanlar, peygambersiz İslâm projeleriyle dine dokunma misyonlarını sürdürmüşlerdi. Yani devlet, dine dokunmaya göz yumar, ancak devlete dokunmaya göz yummazdı.

Tehditten tedbire

Türkiye tarihini 1774'ü milat olarak Tedbir/Tehtit Siyaseti olarak ikiye ayırmıştık. Her ne pahasına olursa olsun devletin bekası kaygısına dayalı siyasetin ülke yönetimi açısından görünmeyen derin olumsuz sonuçları vardır. Normalde bir ülke hikemî 'tedbir' anlayışıyla yönetilir. Ülkemizin derin acılı tarihinin ürünü tehdit idraki ve beka kaygısına dayalı yönetim anlayışının belki de en olumsuz tarafı, eğretiliktir. Kolektif şuuraltında yatan daimî tehdit hissiyle siyasetin bir tehdit savuşturma süreci olarak görülmesi, ülkede uzun vadeli planlama, kalıcı yatırım yapılmasını önler; siyasî planlamadan idarî yapılanmaya ve ülke kaynaklarının kulla-

nılmasına her alana yansır. Tehdit siyasetine bağlı bu eğretiliğin belki de en net göstergesi, ülkemizin yaklaşık iki asırlık "kaht-ı rical" şikâyeti, kalifiye, profesyonel adam yetiştirme aczidir. Kalıcı beka ümidi, tedbirde yatar.

bedrigencer@gmail.com

KAYNAKÇA

Eisenstadt, S. N. (1963) The Political Systems of Empires. New York: Free Press.

Tanzimat I (1940) İstanbul: Maarif Vekaleti.